

Dr. Handó Tünde, az Országos Bírósági Hivatal Elnökének beszéde a Kaposvári Jogi Beszélgetések című konferencián

Helyszín: Kaposvár

Dátum: 2019. március 22.

A bíróságok társadalmi felelőssége

Hérakleitosz szerint nem lehetséges kétszer ugyanabba a folyóba lépni. De vajon lehetséges-e kétszer ugyanazt az előadást megtartani? 2015-ben ugyanitt a „Szolgáltató Bíróságokról” beszéltem. Akkor azzal indítottam az előadásomat, hogy azzal, hogy a bíróságokat a harmadik hatalmi ágnak tekintjük, komoly *társadalmi felelősség* jár együtt. Ahhoz pedig, hogy ezt a küldetést teljesítsék, a bíróságoknak a *klasszikus igazság-szolgáltató* funkción túllépve másfajta szolgáltatásokat is kell nyújtaniuk az ügyfelek számára.

Bár a téma hasonló, most mégis máshová helyezném a hangsúlyokat. Alakíthatja-e a bíróság az állam működését? Vagy mindössze annyi a szerepe, hogy mechanikus jogalkalmazóként, a „törvény szájaként” csupán megfeleltesse az elé kerülő egyes *egyedi* eseteket a jogszabályokban tételezett általános formuláknak, mint Leibnitz ítélőgépe?

A válasz a költői kérdésre - mint egy előadásban szinte mindig - az, hogy „igen, alakíthatja”. Ha a bíró nem alakítaná a jogot és ezáltal az állam működését, akkor valójában ő is „csak” olyan lenne, mint bármely más közigazgatási hatóság. A „csak” az előző mondatban ugyanakkor nem lekicsinylő tartalmat hordoz magában, hanem a hatósági jogalkalmazás és az ítélkezés közötti minőségi különbségre utal.

De miben áll ez a különbség? Miben más egy bíró, mint egy államigazgatási ügyintéző? A függetlenség tenné? Vagy a felektől egyenlő távolság tartása, vagyis a pártatlanság? Hadd idézzem ennek kapcsán Örkény Istvánnak „Az élet értelme” című egyperces novelláját:

Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú. Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú. Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú. Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami. Hát akkor mi? Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.

Az állami hatalomgyakorlás demokratikus módjaként klasszikusan a törvényhozó, a végrehajtó és az ítélkező hatalom megosztásra gondolunk. Ezt Magyarország Alaptörvénye is kinyilvánítja az Alapvetések C) cikkében: „A magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik”. 2 Tulajdonképpen az előbbi kérdés eredője az,

[Ide írhat]

hogy *miért* tekintjük önálló hatalmi ágnek a bíróságot, nem pedig csupán a végrehajtó hatalom egy leágazásának?

Ami bizonyos, hogy a bíróságot nem az teszi önálló, elkülönült hatalmi ággá, hogy a másik két klasszikus hatalmi ág ellenében működik. A fékek és ellensúlyok rendszere ugyanis nem három, egymással háborúban álló fél pillanatnyi fegyverszünetét jelenti. Az állam ideális állapotában e három (fő)szereplő együttműködve, egymásra figyelve építi azt, amit jogállamnak, vagy ha úgy tetszik, „jó Államnak” hívunk.

A jogállam ugyanis nem csupán forma, hanem tartalom is. Nem elegendő, hogy az „*arra jogosult szervek, a rájuk irányadó szabályok szerint normákat alkotnak, amiket más szervek végrehajtanak, illetve kikényszerítenek*”. Ez a száraz, tankönyvszagú definíció legfeljebb egy tartalmilag üres éppen ezért bármivel kitölthető, így aztán veszélyes „jogszabály-állam” lehet. Nem lehet viszont „Rechtstaat” abban az értelemben, hogy az állam alkotta szabályoknak a normatív tartalmon túl *értéktartalma* is van.

A jogállam jó *kormányzása* ugyanakkor nem a végrehajtó hatalom kizárólagos feladata, ha kormányzás alatt tágabb értelemben az állam irányítását, működtetését értjük. Ez az egyes - divatos angolszász kifejezéssel - „stakeholderek” (résztevők) együttműködése nélkül ugyanis nem lehetséges. Ahol az egyes hatalmi ágak egymás ellenében dolgoznak, ott valójában egy folyamatos közjogi *coup d'état* (államcsíny) zajlik.

Éppen ezért hamis és téves minden olyan megközelítés, amely a hatalmi ágakat egymással szembe próbálja állítani. Ezen elméletek egyik lényegi eleme, hogy a bírói hatalmat a kormányzattal, a törvényhozással szembeni ellenhatalomként határozzák meg. E nézet szerint az ítélkező fórumok, így a szupranacionális bírói testületek, az alkotmánybíróságok, de még a hagyományos bíróságok is a másik két hatalmi ággal *szemben állva* találhatják meg társadalmi szerepüket. Úgy válhatnak ugyanis a társadalmi fejlődés legitim alakítóivá, ha a közérdekekkel szemben mindenkor az egyéni szabadságjogok védelmezőjeként lépnek fel - vagyis megvédik a polgárt az államtól.

Meg kell jegyezni, hogy ennek a gondolkodásmódnak a gyökerei az angolszász, azon belül is elsősorban az amerikai jogfilozófiában gyökereznek. A brit birodalomból elmenekülő telepesek számára ugyanis különösen fontos volt az a leendő Amerikai Egyesült Államok filozófiai és jogi alapjainak lerakásakor, hogy a polgár szabadságait minél szélesebb körben garantálják az állammal szemben. Az ebből fakadó *rule of law* eszme valójában a jog uralmát jelenti az állam uralma helyett. Ezért is sántít, ha ezt a kifejezést jobb híján jogállamiságnak fordítjuk, mert valójában mást takar. A *rule of law* eszme ugyanis az államot korlátozza, hogy az egyén vele születtként vélelmezett szabadságjogait ne vonhassa el.

A bíróságoknak viszont nem szabad ezt a megközelítést magukévá tenniük és társadalmi szerepüket ebben a hálásnak és népszerűnek tűnő jogvédelmi többletfeladatban megtalálniuk. Nem tehetik az ítélkezés során ugyanis a közjót zárójelbe pusztán azért, hogy az alapjogok kizárólagosan individualista koncepcióját helyezték előtérbe - elfeledkezve ennek során a három hatalmi ág valós feladatmegosztásáról.

[Ide írhat]

Az európai jogállam-konceptió ugyanis inkább a német eredetű *Rechtstaat* megközelítést alkalmazza, amelynek lényege az államot és a polgárt egyaránt jogosító és kötelező szabályozottság. Ez biztosítja ugyanis az állam „üzemszerű” működését, hogy az eleget tehessen a polgárokkal szembeni kötelezettségeinek.

Annak meghatározása során, hogy Magyarország jogrendszere milyen szerepet szán a bíróságoknak az Alaptörvényt kell kiindulópontnak tekinteni. Innen kell eljutni oda, hogy az ideális helyzethez képest hol vannak gondok, s azok milyen kiigazítással orvosolhatók. Nem pusztán ellentétes nézetek cáfolatára van tehát szükség, hanem e szembeállítás nélkül is értelmezhető, önmagában is releváns képet kell felmutatni a magyar bíróságok szerepéről.

Külön előadást érne meg annak elemzése, hogy az Alaptörvény rendelkezései alapján miképpen fogalmazható meg a bíróság szerepe, s hogy a működésben, illetve a tevékenységben milyen kötöttségek és lehetőségek biztosítottak. Legyen elég itt annyi, hogy a Nemzeti Hitvallás a lényeget megfogalmazza:

„Valljuk, hogy polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése. Valljuk, hogy népuralom csak ott van, ahol az állam szolgálja polgárait, ügyeiket méltányosan, visszaélés és részrehajlás nélkül intézi.”

A bírói tevékenység lényege az ítélezés, a valódi kérdés pedig az, hogy az ítélezés egészét tekintve tükröződik-e az Alaptörvény szellemisége. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy ebben meghatározó szerepe van a bíró által a konkrét ügyben alkalmazandó jogszabályoknak. Ha ugyanis maguk a jogszabályok sem az Alaptörvény szellemiségét viszik tovább a jogrendszer alacsonyabb szintjeire, akkor a jogalkalmazás is sokkal nehezebb helyzetben van, ha ezen elveket kívánja érvényre juttatni.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy minden jogszabálynak van értelmezési tartománya, amelyben az Alaptörvény 28. cikke alapján meglehetősen nagy 4 szabadságot kapott a bíró. Ennek során alkalma lenne arra, hogy a korábban megszokott értelmezési kényszerpályákat elhagyja, legyen szó akár a normapozitivizmusról, akár az emberi jogi aktivizmusról, hogy két szélsőséget említsek.

A jogorvoslati rendszerre figyelemmel a bírói szabadságnak végső soron a Kúria lehet a motorja vagy éppen a gátja. Itt van jelentősége annak, hogy a Kúria mennyire ismeri fel ezt a szerepet és felelősséget, illetve mennyire él e szabadsággal. Az ítélezés minősége tehát végsősoron a bírókon múlik, s a bírók közül is leginkább a Kúria bíróin. Mindebben a bíróságok igazgatása csupán segédkezhet. Ami igazgatás, az mind azt szolgálja, hogy az ítélezéshez szükséges feltételek meglegyenek.

Hiszem ugyanakkor, hogy a bíróságok még az igazságszolgáltatásnál is komolyabb szerepet tölthetnek be a társadalom életében. Ráadásul mindezt úgy, hogy

[Ide írhat]

szereptévesztésbe sem kerülnek, nem akarnak sem jogot alkotni, sem kormányozni, vagyis nem a másik két hatalmi ág sérelmére „bővítik a hatókörüket”.

A bíró ítélete maga a jog. Bármit is mond a jogszabály, ami a bíró jogerős döntésében megjelenik, csak az lesz jogilag kikényszeríthető. Elméleti szempontból ez még akkor is igaz, ha egy nyilvánvalóan jogellenes döntés kikényszerítése nehézségekbe ütközne, de attól még jogilag *tény*, hogy a bíróság jogerős döntését igaz(ság)ként kell elfogadni.

Ez már önmagában is óriási felelősség. Nem elég hát az, ha a független és pártatlan bírák alkotmányos kötelességüket teljesítve magas színvonalon és időszerűen ítéleznek? Hogyan lehet képes a bírói kar intellektuálisan és morálisan emellett még más feladatot is felvállalni?

Úgy, hogy a bírák alkotmányos kötelezettségük teljesítése után is részesei a jogi-kulturális közösségüknek. Egyetemi oktatók, jogászegyleti tagok, helytörténeti kutatók.

Az utóbbi években gyakran felmerül európai szinten, hogy mi szükség a „kisbíróságokra” a 21. században? A digitalizáció már nem a jövő, hanem a jelen. Egyre bővülnek az online ügyintézési lehetőségek, miért kell fenntartani a három-öt-nyolc fős bíróságokat a kis településeken? Számos ország - például Hollandia, Olaszország, Horvátország - hozzá is látott a „bírósági térkép” reformjához és bíróságokat szüntettet meg, illetve vont össze.

A válasz arra a kérdésre, hogy mi szükség van ezekre a bíróságokra, az éppen a bíróságok szerepe a helyi társadalom életében. Ezért is van az, hogy Magyarországon nem megszüntetünk bíróságokat, hanem újakat létesítünk.

A bíróság ugyanis kulturális tér is. Egyrészt növeli a település és a régió presztízsét és megtartó erejét. Másrészt a bíróságokon nemcsak a szoros értelemben vett ítékezés zajlik, hanem a bírósági közvetítéstől az ügyfélszolgálat tanácsadástól át számos olyan tevékenység is folyik, ami nem a klasszikus értelemben vett „pereskedéshez” kapcsolódik. Ez pedig sokkal inkább kultúra és hagyomány kérdése, mint hatékonyságé. Igen, a bíróság a magyar kultúra színtere is. Ilyen módon - Klebersberg gondolatához csatlakozva - a bíróságok a magyar hon védelmezői.

Tudjuk, hogy minden mögött ott van az EMBER. Nemcsak az ügyek mögött, hanem a bíróságok mögött is. Nem álláshelyeink vannak, hanem kollégáink. Nem épületeink, hanem közösségeink. Nem munkánk, hanem hivatásunk. Nem kötelességünk, hanem felelősségünk.

Hiszem, hogy mind a 11.000 bírósági dolgozó ezt a képet látja maga előtt, még ha az egyes színárnyalatokat eltérően is észleljük.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!